

2. Эдельштейн Я.С. Основы геоморфологии. — М. - Л.: Гостгеоиздат, 1947. — 399 с.
3. Я.С. Эдельштейн: [Электрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
4. Интересные истории об известных личностях, биографии, юмористические рассказы, фото и видео. Я.С. Эдельштейн: [Электрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://www.people.su/127749>
5. Книга Памяти. Жертвы репрессий. Яков Самойлович Эдельштейн: [Электрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://g-to-g.com/index.php?version=rus&module=5&id=395&filter=repressed>

УДК 910.1: 372.8

О.О. Поклонський

Харківська спеціалізована школа № 63

УЧНІВСЬКА НЕУСПІШНІСТЬ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглянуто проблеми учнівської неспішності, а також низької вмотивованості школярів щодо пізнавальної діяльності. Було досліджено причини зниження активності учнів протягом навчання у школі і з'ясовано основні напрями подолання цього негативного явища. Виклад основного матеріалу підкріплений експериментальними даними, отриманими під час опитування учнів спеціалізованої школи. Ураховуючи причини учнівської неспішності, а також підсумовуючи попередній досвід, були запропоновані власні методи активізації пізнавальної діяльності учнів, зокрема на уроках географії.

Ключові слова: мотивація, учнівська неспішність, пізнавальна діяльність.

O. Poklonskiy

PUPILS' ACADEMIC FAILURE AND WAYS TO OVERCOME IT AT THE LESSONS OF GEOGRAPHY

The problems of pupils' academic failure, as well as scholars' low motivation with regard to cognitive activity have been considered in this article. The reasons of activity decrease throughout study at school have been investigated in this paper and the ways to overcome this negative phenomenon have been given. Presentation of the main material is supported by experimental data received during the survey of pupils of a specialized school. Taking into account the reasons of pupils' academic failure, as well as the previous experience, our own methods of pupils' cognitive activation have been offered, in particular at the lessons of geography.

Keywords: motivation, pupils' academic failure, cognitive activity.

А.А. Поклонский

НЕУСПЕВАЕМОСТЬ УЧАЩИХСЯ И СПОСОБЫ ЕЕ ПРЕОДОЛЕНИЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ

В статье рассмотрены проблемы неуспеваемости учащихся, а также низкой мотивации школьников в отношении познавательной деятельности. Были исследованы причины снижения активности учеников на протяжении периода обучения в школе и выяснены основные направления преодоления этого негативного явления. Изложение основного материала подкреплено экспериментальными данными, полученными в ходе опроса учащихся специализированной школы. Учитывая причины неуспеваемости учеников, а также подытоживая предыдущий опыт, были предложены собственные способы активизации познавательной деятельности учащихся, в частности на уроках географии.

Ключевые слова: мотивация, неуспеваемость учащихся, познавательная деятельность.

Вступ. Однією з найгостріших проблем сучасної школи, від якої чи не найбільше потерпає наше суспільство, продовжує залишатися проблема розвитку пізнавальної активності учнів і запобігання неспішності школярів. Все складніше і складніше під час навчання, зокрема на уроках географії, розвивати у школярів геопросторове мислення та вміння логічно викладати свої думки; допомагати учням практично застосовувати здобуті географічні

знання, самостійно шукати, правильно аналізувати і передавати інформацію; заохочувати школярів до самореалізації своїх здібностей, інтересів та життєвих планів засобами географії. Доволі часто доводиться спостерігати, як учні протягом навчання у школі швидко або поступово майже повністю втрачають справжній інтерес до навчання. Однією з головних причин цього виступає не тільки низька вмотивованість учнів щодо навчання, але

й відсутність у теоретико-методичному арсеналі вчителів необхідних знань і вмінь адекватного стимулювання активної діяльності учнів у навчальному процесі.

Вихідні передумови. Питанню учнівської активності та подоланню неуспішності було присвячено достатньо багато уваги у різних виданнях та дослідженнях (Е. Лінкольн, Дж. Самерскіл, К. Дарлінг). У роботах Л. Термана і Д. Кенрика була проаналізована залежність успішності від матеріалу та предмета, який учні опановували, що пояснюється різними здібностями і психофізіологічними особливостями. У роботах К. Гілігана було виявлено, що акцентування уваги на зовнішній привабливості та відповідності загальноприйнятним гендерним стандартам виявляються для учнів важливими за бажання мати добрі оцінки. А виходячи із власних наробок, британець Д. Колб виділив чотири стилі навчання, які різною мірою притаманні учням жіночої та чоловічої статі. На основі його досліджень було виявлено, що навчальну інформацію можна збирати шляхом конкретного досліду або абстрактної концептуалізації, а обробку інформації – шляхом рефлексивного спостереження або шляхом активного експериментування. Пропорції цих стилів навчання прямим чином можуть впливати на навчальну успішність. Із робіт вітчизняних авторів слід згадати дослідження в області гендерних відмінностей навчально-виховної діяльності (Т.В. Фомічева, А.І. Ходор, А.Н. Горшкова), подолання неуспішності школярів (Л.М. Фрідман, В.С. Цетлін) та проблеми вмотивованості щодо навчання (А.К. Маркова). Вагомий внесок у розвиток психології навчання зробили такі автори, як П.А. Гончарук, В.В. Давидов, З.І. Калмикова [2]. Таким чином, проблема учнівської неуспішності набула широкого обговорення та стала предметом багатьох наукових робіт.

Мега даної статті – з урахуванням великого досвіду в дослідженні навчання учнів, їх ролі у навчальному процесі висвітлити найгостріші причини неуспішності, показати способи її попередження на уроках географії у середній школі, на основі власних досліджень обґрунтувати шляхи подолання проблеми учнівської неуспішності з метою запобігання негативної динаміки цього явища.

Виклад основного матеріалу. Причини неуспішності учнів криються не тільки в них самих чи в їх низькій вмотивованості. Багато вчителів схильні все списувати на погану поведінку учнів, їх слабкий фізичний і психічний розвиток, сімейні проблеми або небажання добре вчитися. Але багато проблем також криється у характері взаємодії самого вчителя з класним колективом та кожним учнем окремо. До основних причин учнівської неуспішності можемо віднести такі:

1. Інформаційно-репродуктивні, які характеризуються наявністю прогалів у фактичних і спеціальних знаннях для даного предмета, у відсутності вмінь, що не дає змоги охарактеризувати істотні елементи досліджуваних понять, законів, теорій, а також здійснити необхідні практичні дії, використовуючи вже набуті учнями знання.

2. Інформаційно-пошукові, що характеризуються наявністю прогалів у навичках навчально-пізна-

вальної діяльності, які знижують темп роботи настільки, що учень не може за відведений час оволодіти необхідним обсягом знань, умінь, навичок.

3. Особистісно-вольові, при яких учень має недостатній рівень розвитку і вихованості особистісних якостей, що не дозволяє йому виявляти самостійність, високу вмотивованість, наполегливість, організованість та інші якості, необхідні для успішного навчання.

Але якщо основні причини неуспішності учнів можна згрупувати у три основні категорії, то генезис цих причин виглядає набагато складніше. За походженням їх можна поділити на внутрішні стосовно школяра та зовнішні.

Внутрішні стосовно школяра фактори неуспішності такі: 1) недоліки біологічного розвитку: дефекти чуттєвих органів; соматичне ослаблення; особливості вищої нервової діяльності, що негативно впливають на навчання; психологічні відхилення; 2) недоліки психічного розвитку особистості: слабкий розвиток емоційної сфери особистості; слабкий розвиток волі; відсутність позитивних пізнавальних інтересів, мотивів, потреб; 3) недоліки вихованості особистості: недоліки в розвитку моральних якостей; недоліки у ставленні особистості до вчителів, колективу, родини, інших людей тощо.

Зовнішні стосовно школяра фактори неуспішності такі: 1) недоліки освіченості особистості: прогалини у знаннях і спеціальних уміннях; прогалини у навичках навчальної праці; 2) недоліки досвіду впливу школи: недоліки процесу навчання, навчальних посібників тощо; недоліки виховних впливів школи (вчителів, колективу, учнів тощо); 3) недоліки впливу позашкільного середовища: недоліки впливу родини (неправильно обрані методи виховання, насильство у родині, насильство над дитиною); недоліки впливу однолітків; недоліки впливу культурно-виробничого оточення [4].

Окремо стоїть питання низької вмотивованості учнів щодо навчальної діяльності. І хоча в дитині є достатньо сильно виражене бажання пізнавати навколишній світ самостійно або скориставшись допомогою вчителів на уроках, все одно, є багато факторів, які можуть це бажання пригнічувати. У таких випадках учні з низькою мотивацією часто задовольняються тим, щоб просто позбутися тієї чи іншої роботи, бажання пізнавати навколишній світ стає нечітким і розмитим. Серед причин низької вмотивованості найголовнішими є: недостатня зацікавленість (учень переконаний, що шкільна робота не є важливою і не має жодного відношення до його життя та інтересів); страх перед невдачею (учень боїться опинитися у незручному становищі перед своїми товаришами та вчителем і вважає, що безпечніше уникнути ризику і навіть не намагатися спробувати виконати роботу на високому рівні); хибні цінності (учневі важливіше відповідати певним гендерним уявленням, ніж бути успішним у навчанні); навчальні проблеми (учень намагається зрівнятися зі своїми однокласниками, які добре навчаються, однак може легко здатися після невдачі); недостатнє або надмірне навантаження (байдужість до шкільної роботи може бути викликана завданнями, рівень яких нижчий від

рівня здібностей учня або занадто вищий); потреба уваги (учень може намагатися привернути увагу викладача й одержати підтримку від нього, вдаючи безпомічного); емоційне перевтомлення (за недостатнім інтересом до навчання чи невмінням зосередитися можуть статися перевтомлення чи депресія); низькі очікування (низькі академічні очікування батьків чи викладачів можуть зумовити недостатню старанність учня у досягненні успіху); вираження незадоволення (низька успішність учня у школі може бути своєрідним актом протесту проти тиску з боку батьків, які вимагають надто високих результатів у навчанні) [5]. Цікавими є результати, отримані під час опитування учнів 6–11 класів Харківської спеціалізованої школи № 63 (табл.). В опитуванні брали участь 85 респондентів, які надавали інформацію щодо мотивації пізнавальної діяльності.

Більше половини – 54% – опитаних учнів вважають себе успішними, тобто мають високу внутрішню настанову, зорієнтовану на досягнення навчальних успіхів. Серед причин своєї успішності учні частіше назвали: повагу до вчителів, свою сім'ю, власну кмітливості та любов до класу. Цікаво, що 34% опитаних школярів вважають, що в них немає проблем, що також є запорукою їх успішності. Серед причин, які заважають учням бути успішними у навчанні, були такі: ледачість, нездатність розуміти предмети, складність або труднощі у навчанні. Як бачимо, пізнавальні, соціальні та позиційні мотиви багатьох школярів є слабкими, відсутні бажання, зорієнтовані на

оволодіння новими знаннями і навичками, пізнання світу (тільки 53% учнів погодилися, що хочуть пізнавати світ), самовдосконалення і саморозвитку, важкість соціальної адаптації (ненавидять деяких своїх однокласників 52% опитаних). У той же час багато учнів (у %) виявили свою симпатію до деяких вчителів (72), захоплення деякими предметами (74), усвідомлення своїх неправильних вчинків (65), бажання допомагати іншим (58).

Цікаво, що С.Л. Рубінштейн колись говорив, що «домогтися успіхів у боротьбі з дурними і слабкими сторонами людини можна швидше всього, відкривши її сильні сторони, – ті сили в ній, що при належному їх спрямуванні можуть бути звернені на добрі цілі. Хто хоче виправити недоліки людини, повинний шукати її чесноти, хоча б потенційно, ті її властивості, що можуть бути звернені в достоїнності при належному спрямуванні ув'язнених у ній сил. На них треба спиратися у боротьбі з недоліками людини, треба шукати собі союзників у ній самій» [1]. Таким чином, у будь-якого учня є ті внутрішні механізми, правильне використання яких може допомогти у боротьбі з його неуспішністю. Отже, важливою є корекційна діяльність, спрямована на роботу над внутрішніми мотивами учнів, яка б підвищувала інтерес до пізнання, інтерес до результатів, здійснювала б саморозвиток особистості. Саме таке навчання найбільшою мірою буде сприяти важливій меті – розвитку особистості учнів, попередженню їх неуспішності. Якщо учень усвідомив, що навчання у школі є необхідним для нього самого, то можна вважати, що мета такої

Таблиця

Результати опитування учнів ХСШ № 63 в ході дослідження навчальної вмотивованості

Твердження	Згодні (у % від опитаних)	Твердження	Згодні (у % від опитаних)
Я вважаю себе в цілому успішним учнем	54	Я хочу пізнавати світ	53
тому що ... розумний	22	Мені подобаються деякі вчителі	72
кмітливий	52	Я люблю читати щось нове	48
вродливий	25	Є уроки, які я дуже сильно люблю	74
модний	14	Я розумію, що вчителі теж мають проблеми	76
маю дорогі речі	9	Деякі вчителі мені дуже близькі	16
люблю свій клас	34	Я знаю, що поведжуся неправильно	41
поважаю вчителів	57	Мені соромно за свою поведінку	35
живу в гарній родині	57	Я жалкую про деякі свої вчинки	65
відповідально ставлюся до навчання	29	Люблю допомагати іншим	58
у мене немає проблем	34	Хочу поділитися проблемою, але нема з ким	16
Я не вважаю себе успішним учнем	46	Мені іноді дуже тяжко на душі	41
тому що ... не розумію предметів	35	Хочу поводитися гарно, але не виходить	25
ледачий	43	У моїй родині є проблеми	12
мені складно навчатися	26	Я стикаюся із насиллям	5
мене ображають у класі	16	Мені подобається ображати інших	6
я маю проблеми із здоров'ям	4	Ненавиджу свій клас	9
у моєї родини є проблеми	8	Ненавиджу деяких однокласників	52
не маю модного одягу	6	Не хочу ходити до школи	41
мені не подобається моя зовнішність	14	Люблю свій клас	33
у нашій школі не такі вчителі	2	Я маю проблеми із здоров'ям	5
я маю серйозні проблеми	6		

роботи – досягнута. Виділимо такі види допомоги учням із низьким рівнем успішності на різних етапах уроку:

– підготовка учнів до навчання: створення доброзичливої атмосфери; повільний темп опитування, дозвіл довше готуватися біля дошки; надання учням зразкового плану відповіді; дозвіл користуватися наочним приладдям; стимулювання оцінкою, підбадьоренням, похвалою;

– під час викладу нового матеріалу: використання наочності, різних методів передачі інформації та використання запитань, які з'ясовують ступінь розуміння учнями навчального матеріалу; залучення їх як помічників під час виконання різних завдань; залучення до висловлення пропозицій у проблемному навчанні;

– у ході самостійної роботи учнів на уроці: поділ завдань на етапи, виділення у складних завданнях ряду простих, посилення на аналогічне завдання, виконане раніше; нагадування прийому та способу виконання завдання; інструктування про раціональні шляхи виконання завдань, вимога до їх оформлення; стимулювання самостійних дій школярів, які не встигають; більш ретельний контроль за їхньою діяльністю, вказівки на помилки, перевірка, виправлення.

Окрім цього, компетентний учитель може на власних уроках чи в позаурочний час використовувати ряд стратегій роботи з класом або окремими учнями. Серед цих стратегій виділяються такі: приватна розмова з учнем; створення ситуації успіху; звернення уваги на таланти і здібності учнів; створення деяких навчальних моментів розвагою; вивчення навчального матеріалу у тій кількості, яку учні здатні опанувати; дозвіл учням контролювати, що і як вони вивчають.

Безумовно, в обранні методів роботи зі школярами і класними колективами не обійдеться без урахування специфіки географічної науки. Це надає нам можливість використовувати різні способи передачі навчальної інформації або їх поєднання: розповідь, пояснення, бесіду, проблемний, дедуктивний, індуктивний спосіб викладу матеріалу; ефективно використовувати технічні засоби навчання, засоби наочності (графіки, діаграми, схеми, відео- і фотоматеріали, анімації, космоснімки). Так, нами був створений навчально-методичний комплект з географії для

середньої школи. На увагу заслуговує розроблений для кабінету і надрукований (на замовлення компанії «Інтердизайн») комплект стендів, що сприяє більш успішному засвоєнню учнями важливих понять і процесів, які досліджуються у шкільному курсі [6]. Крім того, створено банк завдань з географії для учнів 6-10 класів, який містить багато завдань, серед яких: завдання для узагальнення знань за темами, завдання для проведення семестрових контрольних робіт, картки завдань, різнорівневі завдання (вставити пропущені слова, дати визначення, дати розгорнуту відповідь, аналітичні завдання, тести), комплекти практичних робіт. Школярів заохочують до виготовлення саморобних географічних моделей (вулканів, атолових островів, складчастих областей тощо); учні допомагають у створенні шкільного геологічного музею. Це дозволяє їм відчувати себе учасниками творчої діяльності. Саме на уроках географії школярам надаються широкі можливості для реалізації концепції творчого навчання [3]. Для того, щоб допомогти учневі з низьким рівнем успішності, слід зацікавити його, що призведе до внутрішньої мотивації діяльності, а це – запорука успіху вчителя.

Висновки. Отже, неуспішність проявляється у тих учнів, які мають низьку вмотивованість щодо навчання або ж мають природні вади. Для подолання відставання учитель повинен звертати більше уваги на таких учнів і створювати відповідні умови для їхнього інтелектуального розвитку. Компетентний учитель ретельно підходить до вибору методів роботи не тільки з окремими учнями, а й у цілому з учнівським колективом. Він має поєднувати різні методи навчання, використовувати інтерактивні методи, засоби наочності, різнорівневі й диференційовані завдання, що активізує пізнавальну діяльність учнів та заохочує їх внутрішню мотивацію, що є неодмінним фактором подолання учнівської неуспішності. Перспективними залишаються подальші розробки методів і завдань для активізації творчої діяльності всіх учнів у навчанні та впровадження цих методів у навчальний процес.

**Рецензент – кандидат географічних наук,
професор О.О. Жемеров**

Література:

1. Горбунова О.В. Попередження невстигання учнів // Завуч. – 2001. – № 32. – С. 49–52.
2. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. – СПб: Питер, 2006. – 544 с.
3. Клименко В.Г., Поклонський О.О. Активізація творчої діяльності учнів у навчальному процесі: наукове підґрунтя, шляхи реалізації // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Зб. наук. праць. – Вінниця: Антекс-УЛТД, 2006. – С. 107-111.
4. Педагогічна психологія / За ред. Л.М. Проколіско і Д.Ф. Ніколаєнка. – К.: Вища школа, 1991. – 264 с.
5. Фридман Л.М. Как предотвратить неуспеваемость учащихся // Завуч. – 1999. – № 7. – С. 64-85.
6. Стенди для школи: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://indiz-shkola.com.ua>